

# پژوهش‌های معماری اسلامی ۲۲

فصلنامه علمی  
قطب علمی معماری اسلامی  
سال هفتم - شماره اول - بهار ۱۳۹۸

شماره شایا X ۳۰ - ۱۳۹۸

- مطالعه‌ی تطبیقی حجاب‌زدایی و حریم‌زدایی در البسه و ابنیه‌ی ایرانی قبل و بعد از ظهور سلسله‌ی پهلوی  
محمد منان رئیسی / زهرا انصاری‌پورا
- مطالعه تطبیقی ساختار کالبدی و کارکردی میدان صاحب آباد تبریز و میدان نقش جهان اصفهان در ادوار تاریخی  
عیسی حجت / آرزنا بلالی اسکویی / ثنا یزدانی
- میدان اسب شاهی: جلوخان دولت‌خانه صفوی قزوین  
حمیدرضا جیحانی / فاطمه رجبی
- روند دگرگونی‌های کالبدی مدارس ایران: از دوره سلجوقی تا دوره قاجار (از قرن پنجم تا چهاردهم هجری قمری)  
منصوره محسنی
- طبیعت، سیاست و معماری: بازخوانی برهم‌کنش مؤلفه‌های طبیعت، سیاست و فرهنگ در فرآیند آفرینش معماری مسجد کبود تبریز  
محمدباقر کبیرصابر / امیر امجد محمدی
- شهر مربی کودک: باز تولید الگوی شهر دوست‌دار کودک در بستری ایرانی اسلامی  
پریا یارسا / مرتضی میرغلامی / مینو قره بگلو
- تبیین وجوه تنوع آفرین میراث مسکونی اصفهان  
آزاده حریری / بهنام پدرام / مریم قاسمی سجالی



# شماره شایا: X - ۹۷ - ۳۳۸۷

## پژوهش‌های معماری اسلامی ۲۲

فصلنامه علمی  
قطب علمی معماری اسلامی  
سال هفتم - شماره اول - بهار ۱۳۹۸

### لیست داوران این شماره:

- دکتر علی اسدیپور (استادیار دانشگاه هنر تبریز)
- دکتر لیدا بلبلان اصل (استادیار دانشگاه هنر تبریز)
- دکتر سعید حقیر (استادیار دانشگاه تهران)
- دکتر حسن سجاذزاده (استادیار دانشگاه بوعلی همدان)
- دکتر بهزاد عمران زاده (استادیار دانشگاه تهران)
- دکتر محمود قلعه نویی (استادیار دانشگاه هنر اصفهان)
- دکتر راضیه لیبیب زاده (استادیار دانشگاه آزاد)
- دکتر حامد کامل نیا (استادیار دانشگاه فردوسی مشهد)
- دکتر اکبر کیانی (استادیار دانشگاه زابل)
- دکتر محمدباقر کبیر صابر (استادیار دانشگاه تهران)
- دکتر شهریار ناسخیان (استادیار دانشگاه هنر اصفهان)
- دکتر احد نژاد ابراهیمی (استادیار دانشگاه هنر اسلامی تبریز)
- مهندس عبدالحمید نقره کار (دانشیار دانشگاه علم و صنعت ایران)
- دکتر سید مجید هاشمی (استاد دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی)
- دکتر بهزاد وثیق (استادیار دانشگاه صنعتی جندی شاپور)
- دکتر نیما ولی بیگ (استادیار دانشگاه هنر اصفهان)

نشریه پژوهش‌های معماری اسلامی بر اساس مجوز کمیسیون نشریات وزارت علوم تحقیقات و فناوری به شماره ۱۳۷۲۰۶ / ۳ / ۱۸ مورخ ۹۳ / ۷ / ۲۸ از شماره نخست دارای اعتبار علمی پژوهشی می باشد.

این مجله در پایگاه‌های (SID) و (ISC) نمایه می شود.

**مدیر مسئول:** معاونت پژوهشی دانشگاه علم و صنعت ایران

**سر دبیر:** دکتر محسن فیضی

**مدیر داخلی:** دکتر فاطمه مهدیزاده سراج

**ویراستار ادبی فارسی:** سارا متولی

**کارشناس مجله:** امیرحسین یوسفی - زهرا کاشانی دوست

**ویراستار انگلیسی:** محمد رضا عطایی همدانی

### هیأت تحریریه:

- دکتر سید غلامرضا اسلامی: دانشیار دانشگاه تهران
- دکتر حسن بلخاری: استاد دانشگاه تهران
- دکتر مصطفی بهزادفر: استاد دانشگاه علم و صنعت ایران
- دکتر محمد رضا پور جعفر: استاد دانشگاه تربیت مدرس
- دکتر مهدی حمزه نژاد: استادیار دانشگاه علم و صنعت ایران
- دکتر اسماعیل شیعه: استاد دانشگاه علم و صنعت ایران
- دکتر منوچهر طیبیان: استاد دانشگاه تهران
- دکتر حمید ماجدی: استاد واحد علوم تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی
- دکتر اصغر محمد مرادی: استاد دانشگاه علم و صنعت ایران
- دکتر غلامحسین معماریان: استاد دانشگاه علم و صنعت ایران
- دکتر فاطمه مهدیزاده سراج: استاد دانشگاه علم و صنعت ایران
- مهندس عبدالحمید نقره کار: دانشیار دانشگاه علم و صنعت ایران
- دکتر محمد تقی زاده: استادیار واحد علوم تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی
- دکتر علی یاران: استاد وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

**طراح جلد و صفحه‌آرا:** امیرحسین یوسفی

**قیمت:** ۲۵۰۰۰ ریال

مقالات مندرج در این مجله، الزاماً بیانگر نقطه نظرات «پژوهش‌های معماری اسلامی» و «قطب علمی معماری اسلامی» نمی باشد و نویسندگان محترم، مسئول مقالات خود هستند.

**نشانی دفتر مجله:** دانشگاه علم و صنعت ایران / قطب علمی معماری اسلامی / کد پستی ۱۶۸۴۶۱۳۱۱۴ / **تلفن مستقیم:** ۰۲۱ - ۷۷۴۹۱۲۴۳

**نشانی راینامه:** [jria@iust.ac.ir](mailto:jria@iust.ac.ir) / **نشانی وب:** <http://iust.ac.ir/jria>

## شهر مربی کودک: باز تولید الگوی شهر دوستدار کودک در بستری ایرانی اسلامی\*



پریا پارسا\*\*

پژوهشگر دکتری شهرسازی اسلامی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز

مرتضی میرغلامی\*\*\*

دانشیار طراحی شهری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز (نویسنده مسئول)

مینو قره بگلو\*\*\*\*

دانشیار معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز

تاریخ پذیرش نهایی: ۹۷/۱۲/۰۸

تاریخ دریافت مقاله: ۹۷/۰۷/۲۶

### چکیده:

ایده شهر دوستدار کودک با هدف تأمین رفاه کودکان، فضاهای شهری را برای کودکان، قابل فعالیت می‌کند. امروزه بسیاری کشورها اصول شهر دوستدار کودک را به کار می‌بندند؛ اما غالب فضاهای شهری طراحی شده برای کودکان در ایران، الگوبرداری از تجارب سایر کشورها، بدون در نظر گرفتن ارزش‌های فرهنگی است. از این رو، این پژوهش به دنبال یافتن پاسخ این سؤال است که فضاهای باز محلات در ایران چگونه می‌توانند ضمن توجه به خواست و نیاز کنونی کودکان، در انتقال مفاهیم دینی اسلامی به آنان مؤثر باشند؟ با بررسی منابع فلسفی، عرفانی و کلام اسلامی، به عنوان مبانی نظری، و با استراتژی پژوهش قیاسی برای تبیین الگوی نظری و استراتژی پژوهش استقرایی برای آزمون الگوی نظری در بخش مورد پژوهی، الگویی ایرانی اسلامی با نام «شهر مربی کودک» ارائه می‌شود که مطابق آن، شهر مناسب کودک از منظر اسلام در کنار توجه به رویکرد محتوایی (ماهیت نیازها و خواسته‌های کودک)، رویکرد فرآیندی (توجه به فرآیند رشد کودک) را اتخاذ می‌کند؛ و این دو رویکرد در کنار هم، محیط را به یک مربی فعال تبدیل می‌کنند. یافته‌ها نشان می‌دهند که پنج معیار در ساختار شهر مربی کودک دخیل هستند: محتوای آموزش دینی به کودک، روش آموزش دینی به کودک، ویژگی‌های محیطی، محیط فرهنگی رشد کودک، ویژگی‌های گروه سنی کودکان. ارتباط معیارها به این صورت است که محتوای آموزش از طریق روش آموزش و با کمک شاخص‌های محیطی، در یک بستر فرهنگی، به کودکان منتقل می‌شود. شاخص‌های محیطی اثرگذار بر انتقال مفاهیم دینی به کودکان از طریق روش دلفی تدقیق شدند؛ و برای یافتن پاسخ سؤال پژوهش، شش محله طبقه اجتماعی متوسط شهر تبریز، انتخاب؛ و با روش‌های مشاهده محقق و مصاحبه نیمه ساختاریافته جهت‌دار با هفتاد و دو کودک شش تا دوازده ساله، ارتباط شاخص‌های محیطی با محتوای آموزش دینی در هر یک از محلات بررسی شد. یافته‌ها نشان می‌دهند محیط در کنار آموزش رسمی در خانه و مدرسه به کودک، می‌تواند در تربیت غیررسمی و انتقال مفاهیم دینی به کودک، نقش «بازدارنده» یا «تقویت‌کننده» داشته باشد؛ به طوری که در برنامه‌ریزی فضا برای انتقال محتوای دینی به کودک، باید شاخص‌های محیطی تقویت‌کننده را شناسایی و شاخص‌های بازدارنده را برطرف کرد. همچنین، «امکان ایجاد قلمرو شخصی» و «حمایت اجتماعی» به عنوان شاخص‌های محیطی تقویت‌کننده، دارای بیشترین فراوانی، و در مقابل، «تنوع قرارگاه‌های رفتاری»، «چیدمان‌های مطلوب دارای قابلیت»، «وجود ریسک‌های اجتماعی و کالبدی» و «پیچیدگی و چالش‌برانگیزی محیط» به عنوان شاخص‌های محیطی بازدارنده، دارای کمترین فراوانی در محلات هدف تحقیق هستند.

واژه های کلیدی: کودک، محیط، تربیت دینی، مربی، محله.

\* این مقاله مستخرج از رساله دکتری پریا پارسا با عنوان «تبیین الگوی شهر مربی کودک از منظر اندیشه اسلامی» می‌باشد که با راهنمایی مرتضی میرغلامی و مینو قره‌بگلو در دانشگاه هنر اسلامی تبریز انجام گرفته است.

## مقدمه

در سال‌های اخیر تحقیقات متنوعی پیرامون جایگاه کودکان در شهرها و توجه به نیازهای آن‌ها صورت گرفته است. از سال ۱۹۶۰ بود که این بخش از شهروندان مورد توجه قرار گرفت؛ و با توسعه و تعمیق این حوزه، مفاهیمی چون شهر دوستدار کودک و شهرهای کودک‌مدار، با هدف تأمین رفاه کودکان، به وجود آمدند؛ و جایگاهی مهم در ادبیات شهری بدست آوردند. علی‌رغم تلاش دیگر کشورها در جهت نزدیک شدن به اهداف شهر دوستدار کودک، فضاهای شهری برنامه‌ریزی شده برای کودکان در ایران، الگوبرداری صوری و ظاهری از تجارب سایر کشورها، بدون توجه به زمینه فرهنگی و خاستگاه اجتماعی آن هستند. این درحالی است که برنامه‌ریزی شهری هنگامی به معنای واقعی به اهداف شهر مطلوب نزدیک می‌شود که نیازهای تمام شهروندان با توجه به اقتضای سنی، لحاظ شوند (کیانی و کواکی ۱۳۹۱). کودک نیازمند محیطی است که آن را مخاطب قرار دهد؛ محیطی که او را به چالش وادارد؛ توجه او را جلب کند و کودک از آن بیاموزد. کشش به سمت مکان، کودک را به کشف آن مکان وسوسه کند؛ به طوری که کودک قادر به توسعه اطلاعات و استعدادهایش باشد (پاکزاد و بزرگ ۱۳۹۱، ۲۳۳). رویکرد دین اسلام به کودک، تنها توجه به خواست و نیاز فعلی او نبوده و کودک را در مسیری به نام «کمال» تصور کرده و برنامه‌ای برای طی این مسیر ارائه می‌کند. در نظر گرفتن زندگی کودک در زمان حال به تنهایی نمی‌تواند برآورده‌کننده تمام نیازهای او باشد. باید آینده کودک را نیز در نظر داشت و زندگی او را چون مسیری دید که بدون داشتن چشم‌انداز و نقشه راه، نمی‌توان از آن عبور کرد. یک فضای برنامه‌ریزی شده بر اساس بینش اسلامی باید نقطه تعادل توجه به نیازهای متفاوت انسان باشد. در واقع ابزار مادی وسیله‌ای جهت تحصیل آرمان‌های معنوی هستند.

اسلام دوره‌های سنی کودک را به سه دوره هفت‌ساله تقسیم می‌کند. در هفت سال، نخست باید کودک را آزاد گذاشت و از طریق بازی به او آموزش داد. در هفت سال دوم، باید کودک را مورد تربیت و توجه قرار داد و به او علم و قرآن آموخت. در این دوره تأثیرگذارترین عامل بر رفتار کودک، محیط است. همین موضوع به اهمیت نقش فضای شهری در تربیت کودک

می‌افزاید. در هفت سال سوم، باید از کودک یاری گرفت و حلال و حرام را به او آموخت. با توجه به اهمیت رابطه محیط و کودک در هفت سال دوم زندگی، این تحقیق بر رده سنی شش تا دوازده سال تمرکز خواهد داشت.

می‌توان گفت تجربه‌ای ایرانی اسلامی که کودک را عضوی از جامعه شهری بداند و نیازهای حال و آینده او را همزمان با فرآیند رشد در محیط، مورد توجه قرار دهد؛ وجود ندارد. اینجا این سؤال مطرح می‌شود که شهر مناسب کودک در جهان‌بینی اسلامی دارای چه اصول و ویژگی‌هایی است؟ این تحقیق الگویی منطبق بر ارزش‌های دین اسلام، برای شهر مناسب کودک ارائه می‌دهد. تعدادی از محلات شهر تبریز برای انجام پژوهش میدانی انتخاب شده‌اند. شاخص‌های محیطی مؤثر در انتقال مفاهیم دینی به کودکان در محلات هدف تحقیق با هم مقایسه، و میزان آشنایی کودکان با محتوای دینی به واسطه محیط، بررسی خواهد شد.

## سؤال و روش تحقیق

این پژوهش در پی آن است که به این سؤال پاسخ دهد: فضاهای باز محلات چگونه می‌توانند در انتقال مفاهیم دینی به کودکان مؤثر باشند؟

در گام نخست، با استراتژی پژوهش قیاسی، الگوی نظری شهر مربی کودک، تبیین و پنج معیاری که ساختار این شهر را شکل می‌دهند؛ و ارتباط آن‌ها با هم، با روش توصیفی-تحلیلی معرفی می‌شوند. سپس شاخص‌های محیطی قابل سنجش در فضاهای شهری با روش دلفی تعیین می‌شوند. در گام بعد، با استراتژی پژوهش استقرایی، شش محله طبقه اجتماعی متوسط شهر تبریز، انتخاب؛ و داده‌های محیطی با روش مصاحبه نیمه ساختاریافته جهت‌دار با هفتاد و دو کودک شش تا دوازده ساله، و مشاهده محقق، با ابزارهای پرسشنامه باز و چک‌لیست، گردآوری و ثبت می‌شوند. این داده‌ها بدون گزینش یا حدس و گمانی درباره اهمیت نسبی آنها، طبقه‌بندی و تحلیل شده، و روابط میان آنها استنتاج می‌شود. در گام آخر، نتایج به دست آمده از محلات با هم مقایسه و به سؤال تحقیق پاسخ داده می‌شود.







## ۱. مبانی نظری

کودک در بازه سنی شش تا دوازده سال در کنار تربیت رسمی در مدرسه، پرورش در خانه و رسانه های جمعی، بیشترین تماس را با محیط بلافصل از خانه (محل) دارد. از این رو، محیط می تواند به عنوان یک مربی فعال در تربیت کودک نقش داشته باشد. می توان «شهر مربی کودک» (بایدها) را مکمل شهر دوستدار کودک (هست ها) دانست. باید توجه داشت که مطالعه محیط فرهنگی رشد کودک (خرده فرهنگ و طبقه اجتماعی) اساس تمام مطالعات علمی در حوزه شهرسازی است و یکی از ارکان شهر مربی کودک خواهد بود. سایر مسائلی که باید حین تبیین ساختار شهر مربی کودک مدنظر قرار گیرند؛ به سه دسته قابل تقسیم هستند.

دسته اول، موضوع-محور هستند:

محتوای آموزش: دین اسلام از سه منظر به کودک می نگرد. در کلام اسلامی، «مفهوم رشد» و «حقوق کودک» مطرح می شوند. رشد جریان پیوسته ای است که از هنگام تولد بر مبنای فطرت شروع می شود و تا قرب الهی ادامه می یابد (حاجی بابایی ۱۳۹۱). رشد از طریق تعلیم و تربیت حاصل می شود و قرآن کریم آن را نعمتی از جانب پروردگار معرفی می کند. باید محیطی مناسب برای کودک فراهم آورد تا حقایقی که ریشه های آن در نهاد و فطرت کودک نهفته است؛ به منصفه ظهور برسد. اسلام حقوق فرزندان بر والدین را به پنج دسته کلی تقسیم می کند: تربیت، امنیت، محبت، آموزش های عقیدتی و احترام و شخصیت. از منظر فلسفی، تربیت اسلامی تربیتی است معنوی و عقلانی. هر مکتب فلسفی، تعلیم و تربیت را بر اساس باورها و ارزش های مدنظر خود تعریف می کند؛ زیرا بی گمان دیدگاه هر مکتب درباره مربی، متربی، ابعاد و مراحل تربیت، به طور مستقیم

در ابعاد مختلف تعلیم و تربیت نقش دارد. از منظر عرفانی، هدف تربیتی اساسی مکتب اسلام پرستش خدای یگانه است. با در نظر گرفتن بنیادهای تربیتی عرفان اسلامی آشکار می شود که روش تربیتی این مکتب مبتنی بر فعالیت، تجارب عملی و فردی متربی است. مختصات روش تربیتی مکتب عرفان اسلامی عبارتند از: نخست، عمل گرایی و تجربه محوری؛ دوم، تأکید بر تجارب فردی و به تبع آن «تربیت فردی شده»؛ سوم، ارتباط عاطفی بین مربی و متربی که اساس این روش محسوب می شود (باختری ۱۳۶۲، ۶۶). جنبه عاطفی در تعلیم و تربیت عرفانی از نظر اهمیت و جایگاه، هم عرض حیطة عقلانی و چه بسا بالاتر از آن قرار می گیرد. وجه مشترک سه دیدگاه اسلامی ذکر شده درباره کودک، لزوم تعلیم و تربیت اوست. تعلیم اختصاص دارد به اموری که با تکرار و فراوانی همراه باشد. مفهوم عام تربیت، همه آثاری را که عوامل سه گانه ی وراثت، محیط و اراده بر جای می گذارند؛ در بر می گیرد. هر عملی که از فرد دیگری سر می زند و بر انسان اثر می گذارد؛ و هر یک از پدیده های اجتماعی که در روح انسان و قوام زندگی مادی و غیرمادی او اثر می گذارد؛ در تربیت او نقش دارند. در مقام تمثیل، می توان حرکت یا فرآیند تربیت را به سفر تشبیه کرد که دارای مبدأ، مقصد، تابلوهای راهنما، مسیر و نقشه است. مبنا، ناظر به مبدأ سفر؛ هدف، ناظر به مقصد سفر؛ اصل، ناظر به تابلوهای راهنمای سفر و روش، ناظر به مسیر سفر است (بهشتی و نیکویی ۱۳۹۰). جدول ۱، آرای نظریه پردازان اسلامی درباره تعلیم و تربیت کودکان را جمع بندی می کند. محتوای تربیت دینی کودک - مطابق آنچه در ستون سوم آمده است - شامل خدامحوری، نظارت مداری، آخرت اندیشی، هدفمندی، اعتدال گرایی، سعی محوری، فردمحوری، تعبدمداری و محبتمداری است.

جدول ۱. جمع بندی مفاهیم بنیادی تعلیم و تربیت از منظر اندیشه اسلامی

| نام متفکر | مبنا        | هدف   | اصل  | روش   |
|-----------|-------------|---|--|---|
| غزالی     | معرفت شناسی | • سعادت دین و دنیا<br>• خوشنودی خدا<br>(شعاری نژاد ۱۳۸۱، ۴۹۴) | • تفاوت های فردی<br>• نقش پذیری قلب کودک<br>• تغییرپذیری اخلاق<br>• مراحل متعدد تعلیم و تربیت<br>• ماهیت سلب و ایجابی<br>• داشتن تعلیم و تربیت | • دور نگه داشتن کودک از محیط ناسالم<br>• مواجهه کودک با مشکلات<br>• بازی<br>• تربیت بدنی<br>• تشویق و تنبیه<br>(شعاری نژاد ۱۳۸۱، ۴۹۴) |





|       |  |  |  |  |          |
|-------|--|--|--|--|----------|
|       | <ul style="list-style-type: none"> <li>• تدریجی بودن</li> <li>• شکل‌گیری شخصیت</li> <li>• نقش عادت در تعلیم و تربیت</li> <li>• نقش تلقین در تعلیم و تربیت (نیکزاد ۱۳۷۵، ۱۴۱)</li> </ul>  |  |  |  |          |
| عرفان | <ul style="list-style-type: none"> <li>• آراده و توبه</li> <li>• تفکر</li> <li>• چله‌نشینی و عمل صالح</li> <li>• صبر، نماز و روزه (سهروردی ۱۳۸۰، ۳۶۹)</li> </ul>   | <ul style="list-style-type: none"> <li>• بیداری</li> <li>• معرفت نفس</li> <li>• تلازم طریقت با شریعت</li> <li>• تحمل ریاضت (سهروردی ۱۳۷۲، ۱۱۱)</li> </ul>                        | <ul style="list-style-type: none"> <li>• هدف غایی: لقاء الله (خادمی و گل‌آقایی ۱۳۸۹)</li> <li>• اهداف واسطه‌ای: <ul style="list-style-type: none"> <li>• معرفت شهودی</li> <li>• پرورش عقل</li> <li>• عشق</li> <li>• عبودیت (سهروردی ۱۳۸۰، ۲۸۴-۲۸۶)</li> </ul> </li> </ul>  | <ul style="list-style-type: none"> <li>• انسان‌شناسی</li> <li>• معرفت‌شناسی</li> <li>• ارزش‌شناسی</li> </ul> | سهروردی  |
|       | <ul style="list-style-type: none"> <li>• تربیت متربی:</li> <li>• تشویق و تنبیه</li> <li>• مهرورزی</li> <li>• الگوگیری</li> <li>• مشاوره</li> <li>• موعظه حسنه</li> <li>• داستان‌سرایی</li> <li>• عبرت‌آموزی (بهشتی و همکاران ۱۳۸۶، ۲۵۲)</li> </ul> | <ul style="list-style-type: none"> <li>• وابستگی ابعاد وجودی انسان به روح فناپذیر (بهشتی و همکاران ۱۳۸۶، ۱۸۸)</li> </ul>   | <ul style="list-style-type: none"> <li>• رسیدن به کمال معنوی انسانی (بهشتی و همکاران ۱۳۸۶، ۱۸۹)</li> </ul>   |  | مولوی    |
|       | <ul style="list-style-type: none"> <li>• تجربه</li> <li>• تفکر</li> <li>• نماز و روزه</li> </ul>   | <ul style="list-style-type: none"> <li>• گذر از عشق‌های مجازی و رسیدن به عشق حقیقی (ابن سینا ۱۳۶۲، ج ۳، ۲۵۰)</li> <li>• رهایی از دنیای ماده (بهشتی و حسین‌آبادی ۱۳۹۱)</li> </ul> | <ul style="list-style-type: none"> <li>• هدف غایی: فناء فی الله و بقاء بالله (خمینی ۱۳۷۷، ۱۰۳)</li> <li>• اهداف واسطه‌ای: <ul style="list-style-type: none"> <li>• بصیرت (بهشتی و حسین‌آبادی ۱۳۹۱)</li> <li>• عشق (مطهری ۱۳۷۴، ۱۳۰)</li> <li>• وصول به لذات باطنی (ملکشاهی ۱۳۸۸، ۴۱۶)</li> <li>• وصول به لذات عقلی (ابن سینا ۱۳۳۹، ۱۵۸)</li> <li>• پرورش روحیه اجتماعی (ابن سینا ۱۳۳۹، ۱۶۲)</li> </ul> </li> </ul> |  | ابن سینا |



|   |   | هدف غایی: قرب مطلق الهی  | • معرفت‌شناسی<br>• وجودشناسی | آیات، احادیث، | کلام |
|---|---|--|------------------------------|---------------|------|
| <ul style="list-style-type: none"> <li>• پرسش و پاسخ</li> <li>• شیوه‌های نمایشی</li> <li>• سخنرانی</li> <li>• داستان‌سرایی</li> <li>• الگوگیری</li> <li>• تمثیل</li> <li>• گردش علمی</li> </ul> | <ul style="list-style-type: none"> <li>• خدامحوری (انعام: ۱۶۳، ۷۴، ۴)</li> <li>• تعبدمداری (ابن فارسی ۱۴۱۰ق، ۲۰۶)</li> <li>• زندگی‌محوری (اعراف: ۶۸؛ کهف: ۷)</li> <li>• فردمحوری (مدثر: ۳۸؛ ق: ۱۸)</li> <li>• عملگرایی (عنکبوت: ۶۹؛ حج: ۹۹)</li> <li>• اخلاق‌مداری (مجلسی ۱۳۶۳: ۲۱۰)</li> <li>• سعی‌محوری (نجم: ۳۹-۴۰)</li> <li>• اعتدال‌گرایی (کلینی ۱۳۶۵، ج ۲، ۸۲)</li> <li>• محبت‌محوری (آل عمران: ۳۰)</li> <li>• نظارت‌مداری (دستی ۱۳۸۶، خطبه ۱۸۳)</li> <li>• خوف و رجا (قطب ۱۳۶۲، ۱۸۲)</li> <li>• آخرت‌اندیشی (بقره: ۴۸)</li> <li>• هدفمندی (مطهری ۱۳۷۴، ۲۳۳)</li> </ul> | <p>اهداف واسطه‌ای:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• یقین</li> <li>• تقوا</li> <li>• ایمان</li> <li>• اسلام</li> </ul> <p>(بهشتی و نیکویی ۱۳۹۰)</p> |                              |               |      |





پسرها در بازی‌های خود محدودیت‌های کمتری دارند. آن‌ها در میدان، پارک، کوچه و صحرا بیشتر امکان بازی دارند. در مقابل، دخترها باید محدودیت‌های بیشتری را تحمل کنند. البته فی‌نفسه بر این محدودیت‌ها ایرادی نیست؛ زیرا برای دور ماندن دخترها از خطرات، راهی به جز این وجود ندارد. لازم است در انتخاب همبازی دقت شود تا مبادا با شیطنت خود، کودک را گرفتار حادثه کند (همان، ۶۱). کودکان علاقه دارند که بزرگترها ضمن اینکه آن‌ها را در بازی‌های خود آزاد می‌گذارند؛ به ابزار بازی آن‌ها نیز توجه کنند تا بتوانند از راه بازی به واقعیت‌های زندگی نزدیک شوند. نوه‌های پیامبر گرامی اسلام، هم بازی می‌کردند؛ و هم در راه کمال جسمی و روحی پیش می‌رفتند. بزرگترها علاوه بر آنکه آن‌ها را از بازی منع نمی‌کردند؛ مشوق و گاهی همبازی آن‌ها نیز بودند. رسول اکرم (ص) فرمودند: «آن کس که نزدش کودکی است؛ باید در پرورش او کودکانه رفتار کند». با این روش، بزرگسالان به دنیای کودکان رجعت و به آرامی تجربیات و معلومات خود را به آن‌ها منتقل می‌کنند. لازم است آداب دینی و اخلاقی در بازی‌های کودکانه راه یابند تا کودک ضمن بازی، بیاموزد و خود را برای تکالیف دینی آماده کند. آنانکه در بازی‌ها کودکان را از ترس خطرات، گرفتار ممنوعیت و محدودیت می‌کنند؛ به گمان خود چنین می‌پندارند که می‌توان این سر پرسودا را از سودا خالی کرد؛ اما وحشت از ضررها مجوز متوقف کردن فعالیت و بازی‌های پر نشاط کودکانه نیست. کودکانی که از طرف بزرگترها مورد ملامت و انتقاد واقع می‌شوند و کمتر مورد تشویق قرار می‌گیرند؛ دستخوش کمرویی می‌شوند؛ حالت انزوا به خود گرفته و از بازی‌های جمعی فاصله می‌گیرند (بهشتی ۱۳۹۱، ۲۷۱). از جمله وظایف دولت اسلامی آن است که کودکان را از محیط کفر و ظلم بیرون آورد؛ اجازه ندهد در محیطی رشد کنند که فطرت ایشان لطمه ببیند؛ و نتوانند کمالات بایسته و شایسته خود را به دست آورند. خداوند در آیه ۷۵ سوره نساء ممانعت از ورود کودک به محیط کفر و ظلم را به عنوان یک وظیفه برای مؤمنان تعریف کرده است. خداوند در آیه ۶ سوره ضحی بهره‌مندی کودکان از محل

روش آموزش: با استناد به ستون آخر جدول ۱، محتوای آموزش از طریق هنرهای نمایشی، قصه‌گویی، شعر، تشویق و تنبیه، گردش علمی، مشاهده، الگوگیری، مهرورزی، مشاوره، موعظه حسنه به کودک منتقل می‌شود. دسته دوم، فرد-محور هستند:

**خصوصیات فردی تربی:** این ویژگی‌ها ثابت هستند. کودکان از الگوی رشد یکسانی پیروی نمی‌کنند؛ و تفاوت‌های ارثی و محیطی باعث می‌شوند هر فرد منطبق با فردیت خود از این مرحله بگذرد.

دسته سوم، مکان-محور هستند:

**ویژگی‌های محیط شهری:** کودک و محیط از منظر اندیشه اسلامی

منابع اسلامی به طور مشخص در مورد شرایط محیط عمومی رشد کودک صحبت نکرده‌اند. از این رو، استخراج نحوه ارتباط کودک و محیط شهری از منظر اسلام، امری دشوار است. به دلیل اهمیت نگاه اسلام به کودک در محیط شهری برای تحقیق حاضر، از منابع محدود، ولی اصیلی که به طور مستقیم از این ارتباط صحبت می‌کنند؛ استفاده شده است. انتظار معقول این است که کودکان با غرق شدن در محیط، تماس با اشیاء، ارتباط با موجودات زنده و معاشرت سالم با کودکان هم‌سن و بزرگترها راه و رسم صحیح زندگی مستقل را فراگیرند (بهشتی ۱۳۹۱، ۲۷۹). دین اسلام توصیه کرده که به کودکان اجازه بازی آزادانه بدهید. اینجاست که حتی خاک بازی کودکان نیز معنا پیدا می‌کند و نباید به آن به دیده تحقیر نگریست (همان، ۲۸۱). بهتر است تفریح و ورزش ترجیحاً در فضای آزاد و سبز صورت گیرد که بر شادابی و سلامت جسمانی کودکان بیفزاید. خداوند در آیه ۵ سوره حج دوران کودکی را مقدمه‌ای برای رشد و بلوغ کودک معرفی می‌کند و در آیه ۲۰ سوره حدید این زمان را دوران اشتغال به بازی و سرگرمی برمی‌شمارد. تربیت و آموزش کودکان باید توأم با محبت و گذشت باشد و با نرمی با آن‌ها برخورد شود. در مقابل جنب‌وجوش آنان باید صبور بود. خواجه نصیرالدین طوسی ورزش و بازی را وسیله‌ای برای رفع خستگی، و شرط بازی را آزادی عمل کودکان می‌داند.







می کنند که این در جای خود درخور دقت است. بهتر است اینگونه بازی ها مورد استقبال بزرگترها قرار نگیرند؛ و به نحو معقول، اسباب انصراف آنها فراهم آید. زیرا ممکن است کودکان از راه چنین بازی هایی به روابط زناشویی کشیده و موجب سرافکنندگی شوند (بهشتی ۱۳۹۱، ۲۰۷).

آسایش و زندگی مناسب را از حقوق آنان دانسته است. هرچند این آیه در مقام امتنان بر پیامبر است؛ ولی با توجه به قلمدادشدن محل آسایش به عنوان نعمت خدا، می توان اینگونه استنباط کرد که از حقوق کودکان دسترسی به آرامش و محیط مناسب رشد است. گاهی دیده می شود که پسر و دختر یا خواهر و برادر نقش زن و شوهر را بازی

جدول ۲. شاخص های محیطی در ارتباط با کودک در متون اسلامی

| رفتاری   | ادراکی  | عملکردی  | محیطی / کالبدی   |
|--|---|--|--|
| محدودیت در نوع بازی دختر و پسر (بهشتی ۱۳۹۱، ۲۰۷)   | بهره مندی کودکان از محل آسایش (ضحی: ۶؛ هاشمی رفسنجانی ۱۳۷۱)   | بازی آزادانه، ورزش و جنب و جوش (یوسف: ۱۲؛ حدید: ۲۰؛ هیشمی، ج ۸، ۱۵۹؛ پاینده ۱۳۸۲، ۵۶۴، ج ۱۹۴۰) | بهره گیری از عناصر طبیعی (یوسف: ۱۲؛ هیشمی، ج ۸، ۱۵۹؛ ق: ۶-۱۰؛ یونس: ۳؛ فاطر: ۹؛ حجر: ۲۲)             |
| بازی های هدفدار، خالی از فساد و زداینده آثار خستگی (بهشتی ۱۳۹۱، ۶۰؛ به نقل از شیخ طبرسی) | وجود المان و ساختارهای خوانا، واضح و متنوع برای کودکان (اعراف: ۴۶؛ الرحمن: ۴۱؛ هاشمی رفسنجانی ۱۳۷۱) | همبازی شدن با کودک   | حداکثر تماس کودکان با آب جاری و ساکن (انبیاء: ۳۰؛ بقره: ۲۵؛ جاثیه: ۵؛ فرقان: ۴۸؛ انعام: ۹۹؛ حجر: ۲۲) |
|  | توجه به جنبه های مادی و معنوی زیبایی در فضای شهری (حدیث: ان الله جمیل و یحب الجمال؛ سجده: ۷)        | ممانعت از ورود کودک به محیط کفر و ظلم (نساء: ۷۵؛ هاشمی رفسنجانی ۱۳۷۱)                          | تعادل میان فضاهای طبیعی و مصنوع (مائده: ۸؛ اعراف: ۲۹؛ سبأ: ۱۰-۲۱)                                    |
|  | امنیت روانی کودکان در فضاهای طراحی شده (نساء: ۳۶؛ انعام: ۸۱؛ نور: ۵۵؛ تین: ۸؛ بهشتی ۱۳۹۱، ۷۳)       | مراقبت از کودکان در برابر حوادث (یوسف: ۱۲)   | استقرار و مکان یابی مناسب عناصر مرتبط با کودکان و ارتباط منطقی بین آنها (مائده: ۸؛ اعراف: ۲۹)        |
|  | ارتباط بصری و معنایی میان فضاهای مختلف باوجود تفکیک کالبدی آنها (ملک: ۳ و ۴)                        | آموختن آداب دینی به کودک در بازی ها (بهشتی ۱۳۹۱، ۲۶۷)  | تعریف و تعیین حدود برای کودکان (حجر: ۲۱)   |
|  | وجود نشانه ها برای هدایت کودک به سمت ارزش ها (اعراف: ۴۶؛ الرحمن: ۴۱)                                | تشویق خانواده به استفاده از محیط بیرونی (هیشمی، ج ۸، ۱۰۹؛ بهشتی ۱۳۹۱، ۲۶۴)                     | نور (نور: ۳۵؛ هاشمی رفسنجانی ۱۳۷۱)   |
|  | رنگ (اعراف: ۴۶؛ الرحمن: ۴۱؛ بقره: ۶۹)   | محدودیت در بازی خارج از خانه برای دخترها (بهشتی ۱۳۹۱، ۲۰۷)                                     | دسترسی مناسب و راحت به عملکردهای مختلف (حجر: ۱۹؛ مائده: ۸)   |
|  |   | دقت در انتخاب همبازی (بهشتی ۱۳۹۱، ۶۱)  |  |

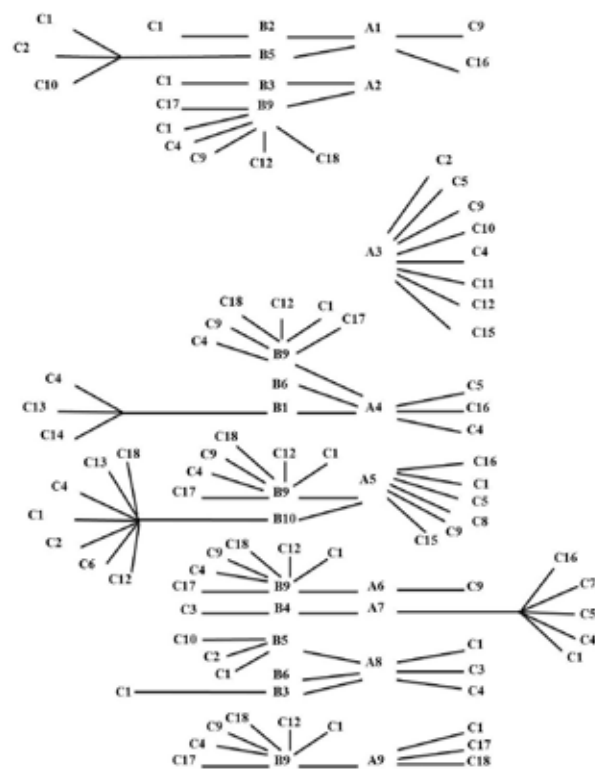




## ۲. الگوی پیشنهادی شهر مربی کودک

ویژگی‌های محیطی «تنظیم شده بودند را؛ تکمیل کنند. در این مرحله امکان تشکیل جدولی که ارتباط زیرمعیارهای سه معیار اصلی شهر مربی کودک را به ما نشان دهد وجود خواهد داشت؛ تا مشخص شود محتوای آموزش (A) باید با چه روشی (B) به کودک منتقل شود تا بهترین اثرگذاری را داشته باشد و هنگام طراحی و برنامه‌ریزی فضای شهری باید کدام شاخص‌های محیطی (C) را بیش از پیش مدنظر قرار داده و بر آن تأکید کرد. از رابطه این سه معیار، گراف‌ها (درخت‌ها) بی ساده و وزن دار مطابق شکل ۱ تشکیل می‌شود. هر رأس گراف، زیرمعیارهایی در ماتریس‌های سه‌گانه و وزن هر یال گراف، امتیازات بالای چهار کارشناسان (نصف به علاوه یک رأی‌های مثبت) به هر دو زیرمعیار است.

| A  |              | B   |                      | C   |  |
|----|--------------|-----|----------------------|-----|--|
| A1 | فرمانرواری   | B1  | نمایش                | C1  | حضور یک بزرگسال آشنا                   |
| A2 | تعمیرات      | B2  | داستان سراسری و قلبی | C2  | تشویق خانواده به استفاده از محیط       |
| A3 | مسئله محوری  | B3  | موضوع حسنه           | C3  | امنیت خاطر                             |
| A4 | اندازه گزینی | B4  | مشاوره               | C4  | فرست نهادن یا دیگر کودکان              |
| A5 | هدفمندی      | B5  | الگوگری              | C5  | امکان بازی آزادانه باقاعده             |
| A6 | آهنگ نمایش   | B6  | مهرورزی              | C6  | توجه به راه و نشانه مقدم بر سایر عناصر |
| A7 | نظارت مداری  | B7  | تشویق و تشیبه        | C7  | تنوع فرآیند های رفتاری                 |
| A8 | محبت محوری   | B8  | گردش طنز             | C8  | مداخلت ریسک های اجتماعی و کابردی       |
| A9 | خداشنواری    | B9  | نقد                  | C9  | امکان ایجاد قلمرو شخصی                 |
|    |              | B10 | مشاهده               | C10 | مطابقت کابردی                          |
|    |              |     |                      | C11 | چیدمان های مفید دارای قابلیت           |
|    |              |     |                      | C12 | حضور عناصر طبیعی                       |
|    |              |     |                      | C13 | رنگ                                    |
|    |              |     |                      | C14 | نور و سایه                             |
|    |              |     |                      | C15 | اوقات عملکرد بر فرج                    |
|    |              |     |                      | C16 | عدم وجود قوانین محدودکننده محیطی       |
|    |              |     |                      | C17 | بچه‌ها و چالش برنامه‌ریزی              |
|    |              |     |                      | C18 | قابلیت کشف محیط                        |



شکل ۱. گراف‌های عناصر تربیتی (مأخذ: نگارنده)

ویژگی‌های (های) محیطی مناسب هر محتوا، دو مسیر وجود دارد (AC, ABC). مسیری که پژوهش در پی آنست؛ مسیری با کمترین وزن بین A و C است. طبق الگوریتم صرفه‌جویی در گراف‌ها (کوته‌ترین مسیر)، از میان دو مسیر مذکور،

روش تربیتی متناسب با هر محتوای آموزش مطابق بیشترین امتیازی که در ماتریس روش-محتوا به زیرمعیارها داده شده؛ قابل حصول است (رابطه A و B). زیرا مطابق گراف، تنها یک مسیر میان A و B وجود دارد؛ اما برای انتخاب





مسیری انتخاب خواهد شد که نیاز به طی مسافت کمتری دارد (ضرابی زاده ۱۳۷۸، ۳۱). از این رو امتیازات کمتر از ۴ (نصف به علاوه ۱ تعداد رأی های مثبت کارشناسان به رابطه دو زیرمعیار) برای انتخاب مسیر بهینه در نظر گرفته می شود. از میان مسیرهای ABC و AC، مسیری که امتیاز کمتر از ۴ بدست آورده به عنوان اولویت اول؛ و مسیری که امتیاز ۴ بدست آورده؛ با اولویت دوم و به عنوان مکمل در نظر گرفته می شود تا جدول ۳ حاصل شود.

جدول ۳. ارتباط شاخص های محیطی و روش آموزش با محتوای تربیت دینی کودک (مأخذ: نگارنده)

| محتوای آموزش        | روش آموزش                     | ویژگی مؤثر محیطی با اولویت اول (امتیاز کمتر از ۴) | ویژگی مؤثر محیطی با اولویت دوم (امتیاز ۴)  |   |
|---------------------|-------------------------------|---|--|---|
| فردمحوری            | داستان سرایی و تمثیل الگوگیری | -   | امکان ایجاد قلمرو شخصی<br>عدم وجود قوانین محدودکننده محیطی<br>تشویق خانواده به استفاده از محیط بیرونی<br>مطلوبیت کالبدی                                    |   |
|                     |                               | -   | -  |   |
|                     |                               | -   | -  |   |
| تعبدمداری           | موعظه حسنه<br>تفکر            | -   | -  |   |
| اعتدال گرایی        | -                             | تشویق خانواده به استفاده از محیط بیرونی           | فرصت تعامل با دیگر کودکان  |   |
|                     |                               | اولویت عملکرد بر فرم                              | امکان بازی آزادانه باقاعده   |   |
|                     |                               | مطلوبیت کالبدی                                    | امکان ایجاد قلمرو شخصی   |   |
|                     |                               | چیدمان های مفید دارای قابلیت حضور عناصر طبیعی     | امکان بازی آزادانه باقاعده   |   |
| اعتدال گرایی        | نمایش<br>مهرورزی<br>تفکر      | نور و سایه  | تنوع رنگ<br>عدم وجود قوانین محدودکننده محیطی<br>امکان بازی آزادانه باقاعده<br>فرصت تعامل با دیگر کودکان  |   |
|                     |                               | اولویت عملکرد بر فرم                              | عدم وجود قوانین محدودکننده محیطی   |   |
|                     |                               | حداقل ریسک های کالبدی                             | حضور یک بزرگسال آشنا   | امکان بازی آزادانه باقاعده              |
|                     |                               |   | امکان ایجاد قلمرو شخصی   | تشویق خانواده به استفاده از محیط بیرونی |
| توجه به راه و نشانه | تنوع رنگ                      |   |  |   |
| اهدافمندی           | تفکر<br>مشاهده                | حداقل ریسک های کالبدی                             | حضور یک بزرگسال آشنا<br>امکان بازی آزادانه باقاعده<br>امکان ایجاد قلمرو شخصی<br>تشویق خانواده به استفاده از محیط بیرونی<br>توجه به راه و نشانه<br>تنوع رنگ |   |
| آخرت اندیشی         | تفکر                          | -   | امکان ایجاد قلمرو شخصی   |   |





|             |                                   |                         |   |
|-------------|-----------------------------------|-------------------------|---|
| نظارت مداری | مشاوره                            | تنوع فرارگاه‌های رفتاری | حضور یک بزرگسال آشنا                    |
| محبت محوری  | مهرورزی<br>الگوگیری<br>موعظه حسنه | امنیت خاطر              | فرصت تعامل با دیگر کودکان               |
|             |                                   |                         | امکان بازی آزادانه باقاعده              |
|             |                                   |                         | عدم وجود قوانین محدودکننده محیطی        |
|             |                                   |                         | حضور یک بزرگسال آشنا                    |
|             |                                   |                         | تشویق خانواده به استفاده از محیط بیرونی |
|             |                                   |                         | فرصت تعامل با دیگر کودکان               |
|             |                                   |                         | مطلوبیت کالبدی                          |
| خدما محوری  | تفکر                              | قابلیت کشف محیط         | حضور یک بزرگسال آشنا                    |
|             |                                   | پیچیدگی و چالش برانگیزی |   |

### ۳. پژوهش موردی

توزیع گروه‌های اجتماعی اقتصادی در مناطق شهر تبریز نشان می‌دهد که مناطق دو، هفت، پنج، چهار، یک، و سه بیشترین جمعیت طبقه متوسط را به خود اختصاص داده‌اند (طرح توسعه و عمران شهر تبریز ۱۳۹۱). از آن میان، با روش نمونه‌گیری هدفمند، منطقه دو (فضاهای باز محلات زعفرانیه، یاغچیان، پرواز، سهند، گلشهر و ویلاشهر) برای پژوهش موردی انتخاب شده است. شاخص‌های محیطی که باید در محلات شهر تبریز سنجیده شوند؛ آنهایی هستند که در جدول ۴ امتیاز ۴ یا کمتر از ۴ بدست آورده‌اند. برای شروع مطالعه میدانی، روش سنجش هر یک از شاخص‌های محیطی مشخص شد. مطابق مقاله عینی‌فر و دیگران (۱۳۹۱) از میان روش‌های مستقیم استخراج دانش فضایی کودک، «گزارش‌های کلامی» و از میان روش‌های غیرمستقیم، «مشاهده و استنباط» برگزیده شد. با روش نمونه‌گیری تصادفی از میان کودکان شش تا دوازده ساله در هر محله، در مجموع با هفتاد و دو کودک دختر و پسر مصاحبه به‌عمل آمد. مشاهده محقق نیز بر اساس چک لیست مشاهداتی آماده شده؛ انجام شد. هنگام تحلیل پاسخ‌های کودکان، بعد محیطی و محتوایی هر پاسخ، هم‌زمان و به‌عنوان مکمل تحلیل شدند. از آنجاکه

ویژگی‌های گروه سنی کودکان و محیط فرهنگی نیز در پاسخ کودکان تأثیرگذار است؛ هنگام تحلیل پاسخ‌ها دقت شد تا اثر این دو معیار نیز بر پاسخ‌ها دیده شود. دستاورد نهایی بخش موردپژوهی، حاصل تحلیل پاسخ‌های کودکان به سؤالات مصاحبه و چک‌لیست مشاهداتی محقق بود.

### ۴. بحث

عدم تشویق خانواده به استفاده از محیط بیرونی در محله گلشهر موجب می‌شود کودک با وجود علاقه بسیار به مسئولیت‌پذیری، خودابرازی و استقلال‌طلبی، نتواند داشتن یک مسئولیت فردی در جامعه را تجربه کند. نتیجه آن، آشنایی کم کودکان این محله با مفهوم فردمحوری است. همین شاخص باعث می‌شود کودکانی که از مسئولیت اجتماعی‌شان آگاهند و می‌دانند که زندگی در یک مکان عمومی و در میان مردم مستلزم «حق و وظیفه» است؛ نتوانند با سایر کودکان ارتباط داشته؛ نظارت بر رفتار دیگران را تمرین کرده و آموخته‌های خود را به فعلیت درآورند (آشنایی کم کودکان با نظارت‌مداری). در مقابل، تشویق خانواده به حضور در مراسم محله موجب می‌شود کودکان محله ویلاشهر با حضور در اجتماع کوچک محلی فرصت برعهده گرفتن مسئولیت‌های فردی را پیدا کنند و ضمن تجربه‌اندوزی، اعتمادبه‌نفس خود را برای حضور

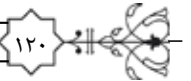


مقابل، کودکان محله پرواز به راحتی با افراد جدید ارتباط برقرار می‌کنند و اعتماد به نفس صحبت دربارهٔ هنجارها را دارند که ناشی از تشویق خانواده به حضور در محله، تعامل با دوستان و دیدن افراد جدید است. اتکا به خودروی شخصی مانع از تجربه دست اول کودکان محله یاغچیان از محیط می‌شود و با اینکه فضاهای بیشتری را از نظر می‌گذرانند؛ اما درک کمتری از آن فضاها دارند زیرا با آنها درگیر نشده‌اند. کنترل خانواده، در استفادهٔ کودک از محیط برنامه‌ریزی شده برای او، خلل ایجاد می‌کند. وقتی کودک به قرارگاه‌های رفتاری مخصوص خود دسترسی نداشته باشد؛ ارتباط با فضای سبز (آخرت‌اندیشی و هدفمندی)، تعامل با دیگر کودکان (نظارت‌مداری)، تشکیل گروه‌های همسالان و کسب حمایت اجتماعی (نظارت‌مداری) را از دست می‌دهد. با وجود اینکه تعداد فضاهای سبز تجهیز شده و تجهیز نشده محله یاغچیان بیشتر از پرواز است؛ اما کنترل والدین مانع جامعه‌پذیری کودک شده و فعالیت غالب کودکان به مجتمع مسکونی‌شان محدود می‌شود. نبود قرارگاه‌های رفتاری متنوع در همه محلات در انتقال مفاهیم خدامحوری، تبعدمداری، محبت‌محوری، به‌ویژه اعتدال‌گرایی نقش بازدارنده دارد. در هر محله کودکان توانایی جسمی و روانی استفاده از قابلیت‌های فضا را دارند؛ اما محیط نمی‌تواند فضایی را متناسب با انرژی و نیازهای کودکان (دویدن، پریدن، نشستن، اجتماع کردن) در اختیار آن‌ها قرار دهد. این شرایط در محله پرواز و زعفرانیه به دلیل وجود پارک بهتر از محلات دیگر است؛ اما فرصت‌های اندکی که محیط می‌تواند برای کودکان به‌وجود آورد؛ در فضاهای باز همه محلات مشهود است (قابلیت محیط، متناسب با ظرفیت کودکان نیست). در گلشهر هیچ فضای سبز و بازی وجود ندارد؛ در نتیجه فرصت تعامل با دیگر کودکان، تفکر، مشاهده و بازی وجود ندارد؛ و میزان آشنایی کودکان با مفاهیم بالا کم است. فضای سبز کوچکی در محله ویلاشهر هست که بازی در آن با ناایمنی همراه است. در محله سهند نیز ریسک کالبدی یک عامل بازدارندهٔ مهم در انتقال مفهوم هدفمندی به شمار می‌رود؛ زیرا ذهنیت کودک نسبت به پدیده‌های طبیعی را تحت تأثیر قرار

در اجتماعات بزرگتر افزایش دهند (آشنایی زیاد کودکان ویلاشهر با فردمحوری). عدم دریافت تشویق و توجه کافی از بزرگترها در محله سهند در انتقال سه محتوای فردمحوری، آخرت‌اندیشی و هدفمندی نقش بازدارنده داشته و اجازه تحرک، تجربه، مشاهده، ماجراجویی و خود-ابرازی را به کودک نمی‌دهد. همچنین مانع تعامل با دیگر کودکان و جلب حمایت اجتماعی، که نقش مهمی در انتقال محتوای نظارت‌مداری دارند؛ می‌شود. در محله زعفرانیه نیز کنترل خانواده بر کودک و همراهی او در فعالیت‌های خارج از خانه موجب شده است؛ کودکان جز با اعضای خانوادهٔ گستردهٔ خود معاشرت نداشته باشند (آشنایی کم کودکان با فردمحوری). در واقع تشویق خانواده به استفاده از محیط بیرونی وجود دارد؛ اما حضور یک بزرگسال آشنا که باید برای کودک امنیت روانی ایجاد کند؛ جای خود را به «کنترل» داده و موجب شده که کودک فرصت تعامل با دیگر کودکان را از دست بدهد و برای انجام مسئولیت‌های اجتماعی خود، اعتماد به نفس و انگیزهٔ کافی نداشته باشد (آشنایی کم کودکان با نظارت‌مداری). آموزه‌های رسمی در مورد مسئولیت‌های اجتماعی، لازم، اما ناکافی هستند؛ و کودک نیاز دارد در اجتماع حضور پیدا کند؛ گروه‌های همسالان را تشکیل دهد و جامعه‌پذیر شود. فرصت تعامل با دیگر کودکان، حمایت اجتماعی و تشویق خانواده به استفاده از محیط بیرونی در محله پرواز موجب انتقال مفاهیم آخرت‌اندیشی، نظارت‌مداری و فردمحوری می‌شود (آشنایی زیاد کودکان با این مفاهیم)؛ زیرا امکان خود-ابرازی، اعتماد به نفس و تفکر را به کودک می‌دهد. در محلات سهند، گلشهر و ویلاشهر، کودکان فرصت تشکیل گروه‌های کوچک و آشنایی با دیگر کودکان را ندارند و نمی‌توانند قلمرو خود را گسترش دهند. محافظه‌کاری و اجتناب از رویارویی با غریبه‌ها، جرأت تعامل با دیگران و نظارت بر رفتار آنها را از کودکان سلب می‌کند؛ مگر اینکه کودک از طریق خانواده یا مدرسه اعتماد به نفس کافی برای نظارت را کسب کند؛ که در این صورت، محله در هموار کردن راه نظارت‌مداری نقشی نداشته است (آشنایی کودکان این سه محله با نظارت‌مداری کم است). در







می‌دهد. در محله زعفرانیه ریسک کالبدی و نبود مطلوبیت کالبدی دیده می‌شود اما کودکان فضای سبز پارک را دوست دارند؛ زیرا به آنها فرصت بازی‌های آزادانه باقاعده را می‌دهد. این پارک فاقد طراحی پیچیده یا فضاهای قابل کشف است؛ اما وجود عناصر طبیعی مثل زمین چمن وسیع با شکل خطی، موجب می‌شود در شرایط نامساعد جوی نیز کودک به استفاده از این فضا مشتاق بوده (اولویت عملکرد بر فرم) و ذهنیت مثبت نسبت به پدیده‌های طبیعی داشته باشد (آشنایی زیاد کودکان با هدفمندی). نایمینی به واسطه تردد خودروهای غریبه با سرعت زیاد و کاربری‌های شهری و منطقه‌ای در لبه محله گلشهر، جوی‌های آب عریض و زمین بایر وسیعی که در بارندگی گل‌آلود می‌شود؛ انتقال مفاهیم آخرت‌اندیشی، هدفمندی و سعی‌محوری را با مشکل مواجه می‌کند. همچنین ریسک‌های اجتماعی که ناشی از ورود افراد غریبه به محله هستند؛ موجب می‌شود خانواده‌ها اجازه حضور در محله را به کودک ندهند. در محله پرواز، نبود ریسک کالبدی، امکان ماجراجویی در پارک و پیچیدگی آن برای کودک، همچنین قرارگاه‌های رفتاری متنوعی که در پارک طراحی شده، موجب می‌شود کودک ذهنیت مثبتی نسبت به پدیده‌های طبیعی داشته باشد؛ تاجاییکه از شرایط نامساعد جوی هم یک فرصت

برای خود بسازد (آشنایی زیاد کودکان با هدفمندی)؛ اما ریسک اجتماعی در محله پرواز، حضور یک بزرگسال آشنا یا گروه همسالان را ایجاد می‌کند تا کودکان با آرامش خاطر (حمایت اجتماعی) در محله به فعالیت بپردازند. ترس والدین از تصادف کودک با خودرو در ویلاشهر نیز باعث می‌شود کودکان ملزم به همراهی یک بزرگسال آشنا شوند. مشکلات محله زعفرانیه به کودکان انگیزه تلاش کردن برای بهبود شرایط را می‌دهند (سعی‌محوری)؛ اما به دلیل کنترل خانواده، مجال فعالیت سازنده پیدا نمی‌کنند. نبود ریسک‌های اجتماعی در محله یاغچیان موجب می‌شود کودکان تمایل به حضور در محله داشته باشند. همچنین مطلوبیت کالبدی این محله ذهنیت مثبتی از رویدادن پدیده‌های طبیعی در کودک ایجاد می‌کند (آشنایی زیاد کودکان با مفهوم هدفمندی). عدم خوانایی محله یاغچیان موجب سردرگمی کودک شده و ترس از گم‌شدن، فرصت کشف و ماجراجویی در محیط را از او سلب می‌کند. وسعت کم محله ویلاشهر و نبود پیچیدگی یا فرصت کشف در محیط، مانع ماجراجویی کودکان می‌شود. مطابق جدول ۴ و بر اساس توضیحات بالا، شاخص‌های محیطی سنجیده شده در محلات با هم مقایسه می‌شوند.

جدول ۴. مقایسه شاخص های محیطی در محلات (نگارنده)

| شاخص محیطی                              | سهند | ویلاشهر | پرواز | گلشهر | یاغچیان | زعفرانیه |
|---|------|---------|-------|-------|---------|----------|
| تشویق خانواده به استفاده از محیط بیرونی |      |         | ✓     |       |         |          |
| حمایت اجتماعی                           |      |         | ✓     |       |         | ✓        |
| تنوع قرارگاه‌های رفتاری                 |      |         |       |       |         |          |
| ریسک‌های اجتماعی و کالبدی               |      |         |       | ✓     |         | ✓        |
| مطلوبیت کالبدی                          |      |         |       | ✓     |         |          |
| چیدمان‌های مطلوب دارای قابلیت           |      |         |       |       |         | ✓        |
| عناصر طبیعی                             |      |         | ✓     |       |         | ✓        |
| فرصت تعامل با دیگر کودکان               | ✓    |         | ✓     |       |         | ✓        |
| رنگ، نور، سایه                          |      |         |       | ✓     |         | ✓        |
| امکان ایجاد قلمروی شخصی                 |      |         |       |       |         | ✓        |





|   |  |  |   |  |   |                         |
|---|--|--|---|--|---|-------------------------|
| ✓ |  |  | ✓ |  | ✓ | اولویت عملکرد بر فرم    |
| ✓ |  |  | ✓ |  |   | پیچیدگی و چالش برانگیزی |
| ✓ |  |  |   |  | ✓ | قابلیت کشف محیط         |



شکل ۲. پلان رفتاری در محلات هدف (مأخذ: نگارنده)

جدول ۵ شاخص های محیطی تقویت کننده و بازدارنده در محلات هدف تحقیق را با هم مقایسه می کند. در ستون (تحلیل شاخص های محیطی برداشت شده توسط محقق و تحلیل مصاحبه های کودکان) تعیین شده است. آخر جدول، میزان آشنایی کودکان با محتوای آموزش

جدول ۵، مقایسه تأثیر محیط بر انتقال محتوای تربیت دینی کودک در محلات (مأخذ: نگارنده)

| محتوای آموزش | نام محله | شاخص محیطی تقویت کننده | شاخص محیطی بازدارنده                 | میزان آشنایی کودک با محتوای آموزش به واسطه محیط زندگی |
|--------------|----------|------------------------|--------------------------------------|---|
| فردمحوری     | سهند     | -                      | عدم تشویق خانواده به استفاده از محیط | متوسط   |
|              | زعفرانیه | -                      | عدم تشویق خانواده به استفاده از محیط | کم  |
|              | یاغچیان  | -                      | عدم تشویق خانواده به استفاده از محیط | متوسط   |





|       |                                      |   |          |           |
|-------|--------------------------------------|---|----------|-----------|
| کم    | عدم تشویق خانواده به استفاده از محیط | تنوع قرارگاه های رفتاری                                   | گلشهر    | فردمحوری  |
| زیاد  | -                                    | تشویق خانواده به استفاده از محیط                          | ویلاشهر  |           |
| زیاد  | -                                    | تشویق خانواده به استفاده از محیط                          | پرواز    |           |
| متوسط | نبود قرارگاه های رفتاری متنوع        | مطلوبیت کالبدی  | سهند     | خدامحوری  |
| متوسط | نبود قرارگاه های رفتاری متنوع        | -   | زعفرانیه |           |
| کم    | عدم تشویق خانواده به استفاده از محیط | -   | یاغچیان  |           |
| کم    | نبود قرارگاه های رفتاری متنوع        | -   | گلشهر    |           |
| کم    | نبود قرارگاه های رفتاری متنوع        | -   | ویلاشهر  |           |
| کم    | نبود قرارگاه های رفتاری متنوع        | مطلوبیت کالبدی  | پرواز    |           |
| متوسط | نبود قرارگاه های رفتاری متنوع        | مطلوبیت کالبدی  | سهند     |           |
| متوسط | نبود قرارگاه های رفتاری متنوع        | -   | زعفرانیه | تعبدمداری |
| کم    | عدم تشویق خانواده به استفاده از محیط | -   | یاغچیان  |           |
| کم    | نبود قرارگاه های رفتاری متنوع        | -   | گلشهر    |           |
| کم    | نبود قرارگاه های رفتاری متنوع        | -   | ویلاشهر  |           |
| کم    | نبود قرارگاه های رفتاری متنوع        | مطلوبیت کالبدی  | پرواز    |           |
| زیاد  | -                                    | مطلوبیت کالبدی<br>اولویت عملکرد بر فرم                    | سهند     |           |
| زیاد  | -                                    | *نبود قرارگاه های رفتاری متنوع<br>عدم وجود مطلوبیت کالبدی | زعفرانیه | سعی محوری |
| زیاد  | عدم تشویق خانواده به استفاده از محیط | حداقل ریسک های کالبدی و اجتماعی                           | یاغچیان  |           |





|       |  |  |          |              |
|-------|--|--|----------|--------------|
| زیاد  | ریسک های کالبدی و اجتماعی                  | -  | گلشهر    | سعی محوری    |
| زیاد  | ریسک های کالبدی                            | نبود قرارگاه های رفتاری متنوع  | ویلاشهر  |              |
| زیاد  | ریسک اجتماعی                               | مطلوبیت کالبدی تشویق خانواده به استفاده از محیط                          | پرواز    |              |
| متوسط | نبود قرارگاه های رفتاری متنوع              | -  | سهند     | محبت محوری   |
| کم    | نبود قرارگاه های رفتاری متنوع              | -  | زعفرانیه |              |
| کم    | عدم تشویق خانواده به استفاده از محیط       | -  | یاغچیان  |              |
| کم    | نبود قرارگاه های رفتاری متنوع              | -  | گلشهر    |              |
| کم    | نبود قرارگاه های رفتاری متنوع              | -  | ویلاشهر  |              |
| کم    | نبود قرارگاه های رفتاری متنوع              | -  | پرواز    |              |
| متوسط | -  | حمایت اجتماعی  | سهند     |              |
| کم    | نبود فرصت تعامل با دیگر کودکان             | -  | زعفرانیه | نظارت مداری  |
| زیاد  | عدم تشویق خانواده به استفاده از محیط       | فرصت تعامل با دیگر کودکان  | یاغچیان  |              |
| کم    | عدم تشویق خانواده به استفاده از محیط       | -  | گلشهر    |              |
| کم    | نبود فرصت تعامل با دیگر کودکان ریسک کالبدی | -  | ویلاشهر  |              |
| زیاد  | -  | حمایت اجتماعی فرصت تعامل با دیگر کودکان تشویق خانواده به استفاده از محیط | پرواز    |              |
| کم    | نبود قرارگاه های رفتاری متنوع              | -  | سهند     | اعتدال گرایی |
| کم    | نبود قرارگاه های رفتاری متنوع              | -  | زعفرانیه |              |





|       |   |  |          |              |
|-------|---|--|----------|--------------|
| کم    | عدم تشویق خانواده به استفاده از محیط  | -  | یاغچیان  | اعتدال گرایی |
| کم    | نبود قرارگاه های رفتاری متنوع   | -  | گلشهر    |              |
| متوسط | نبود قرارگاه های رفتاری متنوع   | -  | ویلاشهر  |              |
| کم    | نبود قرارگاه های رفتاری متنوع   | -  | پرواز    |              |
| متوسط | عدم تشویق خانواده به استفاده از محیط نبود عناصر طبیعی                           | امکان ایجاد قلمرو شخصی                       | سهند     | آخرت اندیشی  |
| زیاد  | -   | عناصر طبیعی امکان ایجاد قلمرو شخصی           | زعفرانیه |              |
| زیاد  | -   | عناصر طبیعی امکان ایجاد قلمرو شخصی           | یاغچیان  |              |
| زیاد  | ریسک های اجتماعی کالبدی عدم وجود مطلوبیت کالبدی                                 | امکان ایجاد قلمرو شخصی                       | گلشهر    |              |
| متوسط | ریسک های کالبدی   | امکان ایجاد قلمرو شخصی                       | ویلاشهر  |              |
| زیاد  | -   | تشویق خانواده به استفاده از محیط عناصر طبیعی | پرواز    |              |
| کم    | ریسک کالبدی عدم امکان ماجراجویی و کشف محیط عدم تشویق خانواده به استفاده از محیط | اولویت عملکرد بر فرم                         | سهند     |              |
| زیاد  | ریسک های کالبدی   | اولویت عملکرد بر فرم عناصر طبیعی             | زعفرانیه |              |
| زیاد  | پیچیدگی و چالش برانگیزی   | مطلوبیت کالبدی                               | یاغچیان  | هدفمندی      |





|       |   |  |         |         |
|-------|---|--|---------|---------|
| متوسط | ریسک‌های اجتماعی<br>کالبدی<br>عدم وجود مطلوبیت<br>کالبدی      | -  | گلشهر   | هدفمندی |
| متوسط | ریسک کالبدی<br>عدم وجود مطلوبیت<br>کالبدی<br>نبود عناصر طبیعی | -  | ویلاشهر |         |
| زیاد  | ریسک اجتماعی  | اولویت عملکرد بر فرم<br>پیچیدگی و چالش برانگیزی<br>قابلیت کشف محیط (پارک)<br>تنوع قرارگاه‌های رفتاری<br>(پارک) | پرواز   |         |

## ۵. نتیجه‌گیری

قابلیت کشف محیط) در انتقال مفاهیم دینی (فردمحوری، خدامحوری، سعی‌محوری، اعتدال‌گرایی، محبت‌محوری، آخرت‌اندیشی، نظارت‌مداری، هدفمندی، تعبدمداری) از طریق روش‌های آموزش دینی (هنرهای نمایشی، قصه‌گویی، شعر، تشویق و تنبیه، گردش علمی، مشاهده، الگوگیری، مهرورزی، مشاوره، موعظه حسنه) به کودکان مؤثر هستند. محیط در کنار تربیت رسمی، نقش مکمل را بازی می‌کند؛ به طوریکه شاخص‌های محیطی نقش تقویت‌کننده یا بازدارنده در آشنایی کودک با مفاهیم دینی را دارند. برای بررسی تأثیر شاخص‌های محیطی فضاهای شهری بر انتقال محتوای آموزش دینی به کودکان، شش محله طبقه متوسط در شهر تبریز، انتخاب شده و مورد بررسی قرار گرفتند.

می‌توان «تشویق خانواده به استفاده از محیط بیرونی»، «نبود ریسک‌های کالبدی» و اثر «طراحی پهنه پارک» در محله پرواز شهر تبریز را به عنوان شاخص‌های محیطی برتری‌دهنده نسبت به سایر محلات معرفی کرد. اثر «عناصر طبیعی پهنه پارک» و «نبود ریسک‌های اجتماعی» در محله زعفرانیه، ویژگی‌های برتری‌دهنده این محله نسبت به محلات دیگر است. «مطلوبیت کالبدی»

این پژوهش به دنبال یافتن پاسخ این سؤال بوده است که فضاهای باز محلات چگونه می‌توانند در انتقال مفاهیم دینی به کودکان اثرگذار باشند؟ با بررسی جایگاه کودک در متون عرفانی، فلسفی و کلام اسلامی و محیط مناسب رشد کودک در منابع اسلامی، شهر مربی کودک معرفی شد که پنج معیار اصلی محتوای آموزش دینی به کودک، روش آموزش دینی به کودک، ویژگی‌های محیطی، ویژگی‌های کودکان گروه سنی هدف و محیط فرهنگی رشد کودک را شامل می‌شود. طبق این ساختار، فضاهای شهری از طریق ویژگی‌های محیطی/کالبدی (امکان ایجاد قلمرو شخصی عینی، مطلوبیت کالبدی، عدم وجود ریسک کالبدی، حضور عناصر طبیعی، چیدمان‌های مفید دارای قابلیت، بازی با نور و سایه)، رفتاری (تنوع قرارگاه‌های رفتاری، عدم وجود قوانین محدودکننده محیطی، امکان بازی آزادانه باقاعده)، عملکردی (تشویق خانواده به استفاده از محیط بیرونی، اولویت عملکرد بر فرم، فرصت تعامل با دیگر کودکان) و ادراکی (حضور بزرگسال آشنا، حمایت اجتماعی، راه و نشانه مقدم بر سایر عناصر، امکان ایجاد قلمرو شخصی ذهنی، پیچیدگی و چالش برانگیزی محیط،





داشتند: «تنوع قرارگاه های رفتاری» با فراوانی صفر (در هیچ محله ای مشاهده نشد)؛ «چیدمان های مطلوب دارای قابلیت» با فراوانی ۱ (محله زعفرانیه)، و «پیچیدگی و چالش برانگیزی محیط» با فراوانی ۲ (محلات زعفرانیه و پرواز) هستند. بیشترین فراوانی نیز متعلق به «امکان ایجاد قلمرو شخصی عینی و ذهنی» با فراوانی ۶ (همه محلات)، «وجود ریسک های اجتماعی و کالبدی» و «حمایت اجتماعی» با فراوانی ۵ بوده است.

و «وجود عناصر طبیعی»، نقاط قوت محله یاغچیان نسبت به سایر محلات است. «وجود کاربری های فرامحله ای» در گلشهر، «ریسک کالبدی/محیطی» در ویلاشهر، «وابستگی خانواده به خودرو» در یاغچیان، «کنترل خانواده بر کودک» در زعفرانیه، «ریسک اجتماعی» در پرواز و «عدم تشویق خانواده به استفاده از محیط بیرونی» در سهند، مواعی هستند که مانع ارتباط کودک با محله و دریافت محتوای آموزش دینی می شوند. بررسی شاخص های محیطی در محلات نشان می دهد سه شاخص که کمترین فراوانی را

### منابع

۱. قرآن کریم. ۱۳۷۴. ترجمه و توضیحات بهاء الدین خرمشاهی. تهران: نیلوفر و جامی.
۲. ابن سینا. ۱۳۳۹. الاشارات و التنبیها. به کوشش محمود شهبایی. تهران: دانشگاه تهران.
۳. ابن سینا. ۱۳۶۲. الاشارات و التنبیها مع الشرح للمحقق خواجه نصیر الدین طوسی و شرح الشرح للعلومه قطب الدین رازی، جلد ۳. تهران: دفتر نشر کتاب.
۴. ابن فارسی، احمد. ۱۴۱۰ ق. معجم مقائیس اللغه. [بی جا]: الدار الاسلامیه.
۵. باخزری، یحیی. ۱۳۶۲. اوراد الاحباب و فصوص الآداب. تصحیح ایرج افشار. تهران: دانشگاه تهران.
۶. باندی، جی. ای، و یو. اس. آر. مورتی. ۱۳۷۸. نظریه گرافها و کاربردهای آن. ترجمه حمید ضرابی زاده. تهران: مؤسسه فرهنگی هنری دیباگران تهران.
۷. بهشتی، احمد. ۱۳۹۱. اسلام و بازی کودکان. تهران: چاپ و نشر بین الملل.
۸. بهشتی، سعید، و مسلم حسین آبادی. ۱۳۹۱. تبیین دیدگاه تربیت عرفانی بر مبنای حکمت سینوی (مفهوم، اهداف، مراحل). پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی ۲۰ (۱۴): ۹۵-۱۱۴.
۹. بهشتی، سعید، و روشنگر نیکویی. ۱۳۹۰. کاوش هایی در باب فلسفه دینی از دیدگاه اسلام. روانشناسی تربیتی ۶ (۱۸): ۱۵۳-۱۷۸.
۱۰. بهشتی، محمد، مهدی ابوجعفری، و علی نقی فقیهی. ۱۳۸۶. آرای دانشمندان مسلمان در تعلیم و تربیت و مبنای آن، جلد ۱. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
۱۱. پاکزاد، جهانشاه، و حمیده بزرگ. ۱۳۹۱. الفیای روانشناسی محیط برای طراحان. تهران: آرمانشهر.
۱۲. پاینده، ابوالقاسم. ۱۳۸۲. نهج الفصاحه. تهران: دنیای دانش.
۱۳. حاجی بابایی، حمیدرضا. ۱۳۹۱. بررسی مفهوم رشد از دیدگاه قرآن کریم. پژوهش های تربیت اسلامی (۱۴ و ۱۵): ۵۳-۷۲.
۱۴. خادمی، عزت، و معصومه گل آقایی. ۱۳۸۹. تربیت عرفانی از دیدگاه سهروردی. تأملات فلسفی ۲ (۵): ۳۷-۵۶.
۱۵. خمینی، روح اله. ۱۳۷۷. تفسیر سوره حمد. تنظیم علی اصغر ربانی خلخالی. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
۱۶. دشتی، محمد. ۱۳۸۶. ترجمه نهج البلاغه حضرت امیرالمؤمنین (ع). تهران: مؤسسه فرهنگی انتشاراتی زهد.
۱۷. سهروردی، شهاب الدین. ۱۳۷۲. کلمه التصوف. به تصحیح و تحشیه و مقدمه نجف قلی حبیبی. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
۱۸. سهروردی، شهاب الدین. ۱۳۸۰. حکمه الاشراف. تصحیح و مقدمه هنری کرین. تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.
۱۹. شعاری نژاد، علی اکبر. ۱۳۸۱. فلسفه آموزش و پرورش. تهران: امیرکبیر.
۲۰. عینی فر، علیرضا، عباسعلی ایزدی، و مینو قره بیگلر. ۱۳۹۱. گونه شناسی روش های تحقیق در مطالعات محیطی کودکان. نامه معماری و شهرسازی ۵ (۹): ۸۷-۱۰۳.
۲۱. قطب، محمد. ۱۳۶۲. روش تربیتی اسلام. ترجمه ی جعفری. تهران: انجام کتاب.
۲۲. کلینی، محمد بن یعقوب. ۱۳۶۵. اصول الکافی، جلد ۲ و ۳. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۲۳. کیانی، اکبر، و علی اسماعیل زاده کواکی. ۱۳۹۱. تحلیل و برنامه ریزی شهر دوستدار کودک از دیدگاه کودکان. باغ نظر ۹ (۲۰): ۵۱-۶۳.
۲۴. مجلسی، محمدباقر. ۱۳۶۳. بحار الانوار، جلد ۱۶، ۲۳، و ۷۷. ترجمه ابوالحسن موسوی همدانی. تهران: کتابخانه مسجد ولیعصر.





۲۵. مطهری، مرتضی. ۱۳۷۴. مجموعه آثار، جلد ۲. تهران: صدرا.
۲۶. مک اندرو، فرانسیس تی. ۱۳۸۷. روانشناسی محیطی. ترجمه غلامرضا محمودی. تهران: زرباف اصل.
۲۷. ملکشاهی، حسن. ۱۳۸۸. ترجمه و شرح اشارات و تنبیهات. تهران: سروش.
۲۸. منصوری، امیر، و مینو قره بگلو. ۱۳۹۰. کیفیت فضای باز شهری در تعامل با کودکان. مطالعات شهر ایرانی اسلامی ۲ (۶): ۶۳-۷۲.
۲۹. نیکزاد، محمود. ۱۳۷۵. کلیات فلسفه تعلیم و تربیت. تهران: کیهان.
۳۰. هاشمی رفسنجانی، اکبر. ۱۳۷۱. تفسیر راهنما. قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.
۳۱. هیثمی، ابوالحسن. ۱۴۱۴ ه. ق. مجمع الزوائد و منبع الفوائد، جلد ۸. قاهره: مکتب القدسی.

## References

1. *Holy Quran*. 1995. Translated and Commented by Baha ol-Din Khorramshahi. Tehran: Niloofer and Jami.
2. American Academy of Pediatrics. 2007. The Importance of Play in Promoting Healthy Child Development and Maintaining Strong Parent-Child Bonds. *Pediatrics* 119(1):182-191.
3. Bakhzari, Yahya. 1943. *Orad al-Ahbab va Fosous al-Adab*. Corrected by Iraj Afshar. Tehran: Tehran University Press.
4. Bandi J. E., and U. S. R. Morti. 1959. Translated by Hamid Zarrabizade. Tehran: Dibagaran Cultural and Artistic Institute.
5. Barker, R., and P Schoggen. 1973. *Qualities of Community Life*. San Francisco: Jossey-Bass.
6. Beheshti, Ahmad. 2012. *Islam and Children's Playing*. Tehran: International Publishing Corporation.
7. Beheshti, Muhammad, Mehdi Abujafari, and Ali Naghi Faghihi. 2007. *Muslim Scholars' Opinions on Education and Training and its Fundamentals, Vol 1*. Research Institute of Higher and University.
8. Beheshti, Saeed, and Moslem Hosseinabadi. 2012. Explaining The Viewpoints of the Mystical Education Based on the Synoec Wisdom (Concept, Goals, Stages). *Islamic Education* 20 (14): 95- 114.
9. Beheshti, Saeed, and Nikooi Roshanak. 2010. Investigations On the Philosophy of Religious Education from Islam's Viewpoint. *Educational Psychology* 6 (18): 153-178.
10. Blinkert, B. 2004. Quality of the City for Children: Chaos and Order. *Children Youth and Environment* (14): 99-112; Retrieved 29 June, 2006.
11. Castonguay, G., and S. Jutras. 2009. Children's Appreciation of Outdoor Places in a Poor Neighborhood. *Environmental Psychology* (29): 101-109.
12. Chatterjee, S. 2006. *Children's Friendship with Place: An Exploration of Environmental Child Friendliness of Children's Environments in Cities*. Ph. D Thesis, North California state University.
13. Chawla, Louise. 2006. *Learning to Love the Natural World Enough to Protect It*. Barn (2): 57-78.
14. Chawla, Louise. 2007. Childhood Experiences Associated with Care for the Natural Environment: A Theoretical Framework for Empirical Results. *Child, Youth and Environment* 17(4):144-170.
15. Chawla, Louise, and K. Malone. 2003. Neighborhood Quality in Children's Eyes. In P. Christensen and M. O'Brien (eds). *Children in the City: Home, Neighborhood and Community*, 118-141. London: RoutledgeFalmer.
16. Christakis, N., and J. Fowler. 2007. The Spread of Obesity in a Large Social Network Over 32 Years. *New England Journal of Medicine* (357): 370-379.
17. Cohen, D. A., B.K. Finch, A. Bower, and N. Sastry. 2006. *Collective Efficacy and Obesity: The Potential Influence of Social Factors on Health*. *Social Science and Medicine* 62(3): 769.
18. Colin, V.L. 1996. *Human Attachment*. Philadelphia: Temple University Press.
19. Dashti, Muhammad. 2007. *Translation of Nahjolbalagheh*. Tehran: Zohd Culutral Publishing Institute.
20. Derr, V. 2002. Children's Sense of Place in Northern New Mexico. *Environmental Psychology* (22): 125-137.
21. Einifar, Alireza, Abbasali Izadi, and Minou Gharehbaglou. 2012. Typology of Research Methods in Environmental Studies about Children. *Architecture and Urban Planning* 5 (9): 87- 103.
22. Elsley, S. 2004. Children's Experience of Public Space. *Children and Society* (18): 155-164.
23. Fisher, K. J., F. Li, Y. Michael, M. Cleveland. 2004. Neighborhood Level Influences On Physical Activity Among Older Adults: A Multilevel Analysis. *Aging and Physical Activity* 12(1):45.
24. Fjortoft, I. 2004. Landscape as Playscape: The Effect of Natural Environment on Children's Play and Motor Development. *Children Youth and Environment* 14(2): 21-44, Retrieved 29 June, 2006.
25. Ghotb, Muhammad. 1983. *The Educational Method of Islam*. Translated by Jafari. Tehran: Anjam-e Ketab.
26. Gibson, J.J. 1979. *The Ecological Approach to Visual Perception*. Boston: Houghton Mifflin.
27. Hajibabae, Hamidreza. 2012. *A Study of the Concept of Growth from the Perspective of the Holy Qur'an*. Applied Issue in Islamic Education (14, 15): 53- 72.
28. Halseth. G. and J. Doddridge. 2000. Children's Cognitive Mapping: A Potential Tool for Neighborhood Planning.





- Environment and Planning B. *Planning and Design* (27): 565-582.
29. Hashemi Rafsanjani, Akbar. 1992. *Rahnama Quran Interpretation*. Qom: Islamic Propagation Center of Howzah.
30. Heysami, Abolhassan. 1994. *Majma al-Zavaed va Manba al-Favaed, Vol 8*. Cairo: Maktab al-Qodsi.
31. Ibn-e Farsi, Ahmad. 1990. *Moajjam Maghaees al-Loghat*. No P: al-Dar al-Eslamia.
32. Ibn-e Sina. 1960. *Al-Esharat va al-Tanbihat*. By Efforts of Mahmoud Shahabi. Tehran: Tehran University Press.
33. Ibn-e Sina. 1983. *Al-Esharat va al-Tanbihat, with Discription of Researcher Khaje Nasiroddin Toosi and Ghotb al-Din Razi, Vol 3*. Tehran: Daftar-e Nashr-e Ketab.
34. Khademi, Ezzat, and Masoomeh Golaghaee. 2010. Theosophical Training in the Works of the Muslim Philosopher Sheikh Eshragh. *Philosophical Meditations* 2 (5): 37- 56.
35. Khomeini, Ruhollah. 1998. *Interpretation of Surah al-Hamd*. Arranged by Ali Asghar Rabbani Khalkhali. Qom: Entesharat-e Eslami Office.
36. Kiani, Akbar, and Ali Esmaeel Zade Kovaki. 2012. Analysis and Planning Child-Friendly City (CFC) from the Perspective of Children (Case Study: Quchan). *Bagh-e-Nazar* 9 (20): 51- 62.
37. Kim, D., S.V. Subramanian, S.L. Gortmaker, and I. Kawachi. 2006. US State and Country Level Social Capital in Relation to Obesity and Physical Inactivity: A Multilevel, Multivariable Analysis. *School Science and Medicine* 63(4):1045-1059.
38. Kirby, M. 1989. Nature as Refuge in Children's Environments. *Children's Environments Quarterly* 6(1):7-12
39. Koleini, Muhammad Ibn-e Yaghub. 1986. *Osul-e Kafi, Vol 2 and 6*. Tehran: Dar al-Kotob al-Eslamiah.
40. Kytta, Marketta. 2006. Environmental Child Friendliness in the Light of the Bullerby Model. In C. Spencer and M. Blades (Eds), *Children and their Environments*, 141-158. Cambridge: Cambridge university Press.
41. Majlesi, Muhammad Bagher. 1984. *Bahar al-Anvar, Vol 16, 23, and 77*. Translated by Abolhassan Moosavi Hamedani. Tehran: Library of Vail-Asr Mosque.
42. Malekshahi, Hassan. 2009. *Translation and Description of References and Reminders*. Tehran: Soroush.
43. Mansouri, Amir, and Minoo Qarahbiglou. 2011. The Quality of Urban Open Space in Interaction with Children. *Studies On Iranian Islamic City* 2 (6): 63- 72.
44. Matthews, M. H. 1992. *Making Sense of Place: Children's Understanding of Large Scale Environments*. Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf/Savage, MD: Barnes and Noble.
45. Mc Andrew, Francis T. 2008. *Environmental Psychology*. Translated by Gholamreza Mahmoudi. Tehran: Zarbaf-e Asl.
46. Min, B., and J. Lee. 2006. Children's Neighborhood Place as a Psychological and Behavioral Domain. *Environmental Psychology* (26): 51-71.
47. Motahhari, Morteza. 1995. *Collection, Vol 2*. Tehran: Sadra.
48. Nicholson, Simon. 1971. How Not to Cheat Children: The Theory of Loose Parts. *Landscape Architecture* 62(1): 30-34.
49. Nikzad, Mahmoud. 1996. *General Philosophy of Educating and Training*. Tehran: Keyhan.
50. Pain, R. 2006. Paranoid Parenting? Rematerializing Risk and Fear for Children. *Social and Cultural Geography* 7(2): 221-243.
51. Pakzad, Jahanshah, and Hamide Bozorg. 2012. *An Environmental Psychology Alphabet for Designers*. Tehran: Armanshahr.
52. Payande, Abolghasem. 2003. *Nahj ol-Fasaheh*. Tehran: Donya-ye Danesh.
53. Reed, E. S. 1996b. *The Necessity of Experience*. New Haven: Yale University Press.
54. Sarason, I. G. 1975. Anxiety and Self-Preoccupation. In I. G. Sarason and D. C. Spielberger (Eds), *Stress and Anxiety* (2): 27-44. Washington DC: Hemisphere.
55. Scott, M.J., and D. Canter. 1997. Picture or Place? a Multi Sorting Study of Landscape. *Environmental Psychology* (17): 263-281.
56. Shoarinezhad, Ali Akbar. 2002. *Philosophy of Training and Educating*. Tehran: Amir Kabir.
57. Sohrevardi, Shahaboddin. 1993. *Kalamat al-Tasavvof*. Corrected and Extended and Introduced by Najaf Gholi Habibi. Tehran: Institute for Humanities and Cultural Studies.
58. Sohrevardi, Shahaboddin. 2001. *Hekamt al-Eshragh*. Corrected and Introduced by Henry Corbin. Tehran: Institute for Cultural Researches and Studies.
59. Spilsbury, J.C. 2005. We Don't Really Get to Go out in the Front Yard-Children's Home Range and Neighborhood Violence. *Children's Geographies* 3(1): 79-99.
60. Taylor, A.F., A. Wiley, F.E. Kuo, and W. C. Sullivan. 1998. Growing Up In The Inner City: Green Spaces As Places To Grow. *Environment and Behavior* 30(1): 3-27.
61. Wells, N. M., and G.W. Evans. 2003. Nearby Nature: A Buffer of Life Stress among Rural Children. *Environment and Behavior* 35(3): 311-330.
62. Wen, M, N. R. Kandula, D. S. Lauderdale. 2007. Walking for Transportation or Leisure: What Difference Does the Neighborhood Make? *Journal of Internal Medicine* 22(12):1674-1680.
63. Winnicott, D.W. 1971. *Playing and Reality, Middlesex*. England: Penguin Books.



**CPC (Child Preceptor City): Revising CFC (Child Friendly City) Model in an Islamic Iranian Context**

Parya Parsa\*

---

**Morteza Mirqolami \*\***

---

**Minou Qarabaglou \*\***

---

Received: 18/10/2018

Accepted: 17/02/2019

**Abstract**

The idea of child friendly city, to reach child welfare, makes urban spaces proper for childrens' activities. Today many countries apply child friendly city principles, but most designed urban spaces for children in Iran are other countries' preceding examples and experiences, with no regard to cultural context. However, urban planning does not reach its goals unless all citizens' needs are included. Children need an environment to address and be challenged in it. A place has to encourage children to discover and develop their informations. Islam not only pays attention to present needs of children, but also considers them in a path named "Perfection (Kamal)" and presents a plan to cross it. A designed place with attention to Islamic values has to be the equilibrium point of human different needs. In other words, material tools pay the way for reaching spiritual aims. Islam divides children age range into three 7-years phases. Children need to be free and trained by playing in first 7 years. They need to learn how to recite Quran, also scientific lessons in second 7 years. The most effective factor on children behaviors is the environment here which highlights the role of urban spaces in child pedagogy. Third 7 years are the time for asking help from children and teach them Halal and Haram issues. Due to the importance of the relation between child and the environment in second 7 years, this research focuses on 6 to 12 years old children.

It is obvious that there is no Islamic Iranian example of urban designing project that considers children as city members and their present and future needs along with growing up in the environment. Hence, this research is decided to find the answer of this question: How can neighborhoods open spaces affect training Islamic religious contents to children, as well as meeting their present needs? Studying religious, gnostic and philosophic resources, as theoretical basis, and by using deductive strategy to set a theoretical model, also inductive strategy to test the model in field study, an Islamic Iranian model named "Child Preceptor City" is presented. According to this model, a proper city from Islamic perspective adopts content approach (the nature of childrens' needs) as well as procedure approach (the process of children growth) and these two approaches together turn a city to an active preceptor.

---

 \* p.parsa@tabriziau.ac.ir

\*\* m.mirgholami@tabriziau.ac.ir

\*\*\* m.gharehbaglou@tabriziau.ac.ir





Findings show that there are five criteria forming child preceptor city structure: training contents (Responsibility, God-contentment, Endeavour, Moderation, Loving God, Believe in resurrection, Purposefulness, Surveillance, God-obedience); training methods (Theater, Story telling, Contemplation, Field Trip, Encouragement and Punishment, Observation, Having a role model, Kindness, Consulting, Preaching); environmental features that are divided in four categories: Geographical/Physical (Physical realm, Physical desirability, The least physical risks, Natural elements, Affordable setting, Light and shadow), Functional (Priority of function to the form, Interacting with other children, Family motivation to play outside the house), Perceptual (Social support, Presence of an acquainted adult, Considering path and landmark, prior to other cognitive elements, Mental realm, Challenging and complex environment, Discoverable environment), Behavioral (Various behavior settings, Regular freely playing, No restrictive environmental rules); cultural environment; and characteristics of a special age group. The relations between them are defined as: training contents are transferred to children with specific characteristics due to their age range, by training methods; with the help of environmental features, in a cultural bed. Contributed environmental indexes in transferring religious contents to childrens, were ascertained by Delphi method. To answer the research main question, six middle class neighborhoods in Tabriz city were selected in which the relation between environmental indexes and religious contents were studied by indirect observation and semi organized interviews with 72 childrens 6 to 12 years old. As findings show, environment can play role in informal pedagogy and transferring religious contents to children, besides formal pedagogy at school or home. It can be either obstructive or empowering in a way that environmental empowering indexes ought to be identified while obstructive ones need to be omitted. “Feasibility of having a personal realm” and “social support” as empowering indexes, have the most frequencies in target neighborhoods; whereas “various behavior settings”, “affordable settings”, “social and physical risks” and “complex and challenging environment” as obstructing indexes, have the least frequencies. “Family motivation to play outside the house”, “the least physical risks” and “designed park” are environmental superior indexes in Parvaz district. “Presence of natural elements in parks” and “the least social risks” distinguish Zaferanieh district from others. “Physical desirability” and “Presence of natural elements in the neighborhood” are strength points of Yaqchian. “Off-neighborhood land uses” in Golshahr, “Physical risks” in Vilashahr, “Family dependency on car” in Yaqchian, “Family having control on children” in Zaferanieh, “Social risks” in Parvaz and “Family disagreement with playing outside the house” in Sahand district, are obstructive indexes which limit child-environment interaction and consequently, complicate receiving religious instructions.

**Keywords:** Child, Environment, Religious training, Preceptor, Neighborhood.



**Managing Director:** vice chancellor for  
research-Iran University of Science and Technology

**Editor-in-chief:** Mohsen Feizi

**Administrative Director:**

Fatemeh Mehdizadeh Seraj

**Administrative assistant:**

AmirHosein Yousefi- Zahra Kashani dust

**Persian literary Editor:** Sara Motevalli

**English literary Editor:** Mohamad Reza Attaee

### Editorial Board Members:

**Seyyed Gholam Reza Eslami:** Associate Professor,  
Tehran University

**Hasan Bolkhari:** Associate Professor, Tehran University

**Mostafa Behzadfar:** Professor,

Iran University of Science and Technology

**Mohammad Reza Pourjafar:** Professor,

Tarbiat Modares University

**Mahdi Hamzeh Nejad:** Assistant Professor,

Iran University of Science and Technology

**Esmail Shieh:** Professor, Iran University

of Science and Technology

**Manoochehr Tabibian:** Professor, Tehran University

**Mohsen Faizi:** Professor, Iran University

of Science and Technology

**Hamid Majedi:** Associate Professor, Science and

Research Branch, Islamic Azad University

**Asghar Mohammad Moradi:** Professor, Iran University

of Science and Technology

**Gholam Hossein Memariyan:** Professor, Iran University

of Science and Technology

**Fatemeh Mehdizadeh:** Associate Professor, Iran University

of Science and Technology

**Mohammad Naghizade:** Assistant Professor, Science and

Research Branch, Islamic Azad University

**Ali Yaran:** Associate Professor, Iran Ministry of Science,

Research and Technology

**Design assistant:** AmirHosein Yousefi

### Reviewers for Volume7, Number22:

**Ali Asadpour:** Assistant Professor, Tabriz Islamic Art University

**Lida Balilianasl:** Assistant Professor, Tabriz Islamic Art  
University

**Ahad Ebrahimi Nezhad:** Assistant Professor, Tabriz Islamic Art  
University

**Mahmoud Ghalenoe:** Assistant Professor, Isfahan Art University

**Saeed Haqir:** Assistant Professor, University of Tehran

**Majid Hashemi:** Assistant Professor, Rajaee University

**Mohamad Bagher Kabirsaber:** Assistant Professor, University of  
Tehran

**Hamed Kamelnia:** Assistant Professor, Ferdosi University

**Akbar Kiani:** Assistant Professor, Zabol University

**Razieh Labibzadeh:** Assistant Professor, Azad Islamic  
University

**Shahriar Nasekhian:** Assistant Professor, Isfahan Art University

**Abdolhamid Noghrekar:** Associate Professor, Iran University  
of Science and Technology

**Behzad Omranzadeh:** Assistant Professor, University of Tehran

**Hasan Sajadzadeh,** Assistant professor, Boali University

**Nima Valibeig:** Assistant Professor, Isfahan Art University

**Behzad Vasiq:** Assistant Professor Jondy Shapoor University





- **Comparative Study of Veil Abandonment and Privacy Abandonment in Iranian Clothing and Buildings before and after The Pahlavi Dynasty**  
 Mohammad Mannan Raeesi / Zahra Ansaripour
- **Comparative study of physical and functional structure in Tabriz Saheb-Abad square and Isfahan Naghsh-e-Jahan square in hictorical periods**  
 Isa Hojat / Azita Balali Oskouyi / Sana Yazdani
- **Meidān-i Asb-i Shāhi: The Frontage for Safavid Dowlatkhaneh of Qazvin**  
 Hamidreza Jayhani / Fatemeh Rajabi
- **An Assessment of the Evolution of Structural Forms of Iranian Schools: Seljukid Era into Ghajar Period (From the Fifth to the Fourteenth Century AH)**  
 Mansoure Mohseni
- **Nature, Politics and Architecture; Reading Out the Interaction of Nature, Politics and Culture Components in the Architecture Creating Process of Tabriz Blue Mosque**  
 Mohammad baqer Kabirsaber / Amir Amjad Mohammadi
- **CPC (Child Preceptor City): Revising CFC (Child Friendly City) Model in an Islamic Iranian Context**  
 Parya Parsa / Morteza Mirqolami / Minou Qarabaglou
- **Expressing the Diversified Aspects in Housing Heritage of Isfahan**  
 Azadeh Hariri / Behnam Pedram / Maryam Ghasemi Sichani